

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ЗАРУБІЖНОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 374.73:655.11(477.83),,187”

ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСІЙНИХ СПІЛОК ДРУКАРІВ ЛЬВОВА У 70-Х РОКАХ ХІХ СТОЛІТТЯ

Ольга Палюх

*Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України,
вул. Стефаника, 2, 79000 Львів, Україна*

Розглянуто напрямки освітньої діяльності професійних спілок друкарів Львова, проаналізовано їхній вплив на друкарську спільноту в 70-х роках ХІХ ст.

Ключові слова: професійна підготовка, професійна спілка друкарів, фаховий часопис, поліграфічний заклад.

Швидкі темпи розвитку поліграфічної галузі у ХХІ ст. (впровадження нових інформаційних систем, комп'ютерної техніки і технології, поява альтернативних видів друку) вимагають від працівників друкарських установ високого професійного рівня. Проте останнім часом простежується певна відірваність між навчанням і вимогами виробництва. В Україні вже давно функціонує система навчальних закладів поліграфічного профілю різного рівня акредитації, однак після закінчення освітніх установ далеко не всі випускники залишаються працювати в галузі. Частково це зумовлено запитом на ринку праці, але є ще одна проблема – деяка невідповідність знань і умінь молодого працівника вимогам виробництва. Поліграфічне обладнання і технології є надзвичайно різноманітними, охопити все в навчальних програмах не завжди є можливо. Тому самі знання випускника мають деякою мірою загальний характер, а не прикладний. Зважаючи на це на підприємстві часто затрачається чимало часу на освоєння конкретних виробничих процесів. У цій ситуації могли б допомогти громадські організації поліграфістів, які б займались з молоддю на студентській лаві, пропагуючи обраний фах, і допомагали їй після завершення навчання швидше адаптуватися на виробництві. Адже освіта молоді та підвищення кваліфікації працюючих є невід'ємною умовою поступу поліграфічної галузі.

Певні кроки у цьому напрямку були зроблені ще в 70-х роках ХІХ ст., коли відбувалось становлення професійної освіти в друкарській справі України. Провідну роль у цьому відігравали фахові об'єднання Львова.

Головним джерелом з історії діяльності львівських професійних спілок друкарів є праця А. Бобера (Bober A. W. *Historja drukarń i stowarzyszeń drukarskich we Lwowie*. Lwów, 1926) – своєрідна хроніка подій та участі в них товариств Львова. Частково інформацію про фахові об'єднання, зокрема загальну характеристику їхньої діяльності, містять також праці Г. Тадеусевич [5; 6] та книга А. Майковської-Алексєвич (Majkowska-Aleksiewicz A. *Historia drukarstwa Galicji Wschodniej w latach 1815 – 1860*. Wrocław, 1992).

Ми ставили за мету проаналізувати вплив громадських професійних організацій на фахову підготовку та перепідготовку працівників (на прикладі освітньої діяльності друкарських товариств Львова у 70-х роках XIX ст.) і дослідити наявні можливості й результативність застосування подібної практики в сучасних умовах.

Друкарі, особливо львівські, були завше найактивнішою професійною групою. Вони організували перше фахове товариство, згодом – професійні спілки. З їхнього грона вийшло багато видатних політичних діячів, особливо у другій половині XIX ст., наприклад Й. Данилюк. Первістками друкарських організацій, що діяли у Львові, були каси допомоги. Вони фінансово підтримували безробітних, німецьких членів друкарської спільноти, їхніх вдів і сиріт.

Перша спроба професійного об'єднання львівських друкарів була у 1817 році. У друкарні Й. Піллера було організовано “Друкарську Запомогову Касу” для підтримки хворих колег по праці. Аналогічні каси були засновані також в інших друкарнях.

Ухвалений 26 листопада 1852 року закон дозволив створення на австрійських землях фахових добродійних товариств. На загальних зборах друкарів Львова 30 листопада 1856 року було вирішено організувати “Товариство Взаємної Помочі” (або “Взаїмна Поміч”). Першого січня 1857 року відбулось об'єднання існуючих кас в єдине товариство [4, с. 120].

Проте лише добродійна діяльність не могла задовольнити потреби зростаючої друкарської спільноти. Тож у 1869 році засновано Товариство поступове львівських друкарів. Організоване на зразок Віденського союзу друкарів, воно стало справжньою професійною спілкою, яка у своїй діяльності охоплювала широке коло питань від оплати праці до освіти працівників друкарень.

Товариство поступове проіснувало недовго і на початку 1873 року було розпущене владою (одна з причин – організація першого страйку львівських друкарів у січні 1870 року) [3, № 1 (1873), с. 3]. Кілька наступних спроб (наприклад, організація товариства “Postęp” – “Поступ”) були безрезультатними, лише у 1875 році вдалось організувати і затвердити статут спілки “Ognisko” – “Огнище”, яка стала наступницею Товариства поступового і продовжила реалізацію поставлених цілей [3, № 6 (1875), с. 35].

Швидкий розвиток поліграфічної галузі вимагав від працюючих певного рівня знань. У другій половині XIX ст. частина галицьких друкарів вже мала закінчену гімназійну і навіть вищу технічну освіту (наприклад, син власника однієї з львівських друкарень Е. Віняра (E. Winiarza) – Кароль)[4, с. 105]. Проте для більшості навчання у вищих навчальних закладах не було доступним.

Отож головним завданням була підготовка кваліфікованих кадрів для поліграфічної галузі. З цією метою засновували бібліотеку, видавали власний фаховий часопис, організовували друкарню спілки.

У травні 1868 року на засіданні Товариства “Взаїмна Поміч” було вирішено організувати власну бібліотеку. Цю ідею запропонував А. Тромпетер (активний член товариства “Взаїмна Поміч”, згодом – голова Товариства поступового), який одночасно зголосився зробити перший внесок – подарувати частину своїх книг. У липні того ж року обрані перші бібліотекарі – Щурковський і Шмайковський [2, с. 33–34]. Посада бібліотекаря була виборною, але дуже почесною. Про кропітку роботу бібліотекарів, пов’язану з комплектуванням фонду й опрацюванням видань, не раз відзначалось на засіданнях львівських товариств. У 70-х роках тривалий час бібліотекою завідував Й. Данилюк.

Члени товариств і власники львівських друкарень дарували бібліотеці видання. Так поповнювався її фонд. Періодика передплачувалась коштами спілки, зокрема “Vorwärts” (“Вперед”, м. Відень), “Archiv für Buchdruckerkunst und verwandte Geschäftszweige” (“Архів книгодрукарського мистецтва та споріднених галузей діяльності”, м. Лейпціг), “Correspondent für Deutschlandsbuchdrucker und Schriftgiesser” („Кореспондент німецьких книгодрукарів та словолитників”, м. Лейпціг). У бібліотеці була фахова та художня література. Зокрема, навчальні посібники з друкарської справи (наприклад, Н. Флиге Р. Ниперт. Руководство для типографшиков. С. Пб., 1874). А також видання з історії та літератури: твори Й. Крашевського, збірка “Biblioteka powieści i romanów” (“Бібліотека повісті і романів”), “Historia powszechna” (“Всесвітня історія”) тощо. Окремі видання з печатками львівських друкарських товариств сьогодні зберігаються у Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника.

З погляду сьогодення бібліотека львівської друкарської спілки була невелика: у 1873 році налічувала 286 книг, а в 1875 – 656 одиниць [2, с. 39, 43]. Однак вона мала велике значення для працівників друкарень міста. Передусім це стосується власне фахової підготовки – в бібліотеці можна було ознайомитись з виданнями з друкарської справи. Саме з цих міркувань у 1875 році було вирішено дозволити користуватись бібліотекою учням друкарських закладів Львова.

Неодноразові нагадування про повернення позичених книг, розміщені на сторінках фахового часопису “Czcionka” (“Літера”) свідчать про те, що бібліотека відвідувалась, її видання читались.

У грудні 1871 року номером “Na okaz” розпочато видання львівських товариств “Czcionka”. Головним завданням редакція цього журналу вважала втілення в життя гасла “Через освіту – до свободи і добробуту”. Часопис був першим фаховим виданням друкарів не тільки Львова, але й Галичини. Як консолідуючий, інформаційний та освітній орган він відіграв важливу роль для товариств краю.

У журналі публікувалось чимало матеріалів, присвячених питанням фахової підготовки працівників друкарень, зокрема навчання учнів у поліграфічних закладах Галичини. Головні погляди та критерії, якими керувались львівські товариства, сформульовані у статті “Sprawa uczni sztuki drukarskiej” (“До питання учнів друкарської справи”) [3, с. 13].

Фахова підготовка учнів була однією з найважливіших тогочасних проблем. За відсутності спеціалізованих навчальних закладів навчання велось безпосередньо в друкарні: учня біля майстра. Найчастіше на навчання в друкарні приймалися учні 11–13-ти років з молодших шкільних класів, які не мали потрібних знань, а тому не могли бути підготовані на кваліфікованих робітників. Зрештою, ці діти не мали фізичної сили, щоб відстояти зміну. Причиною такої ситуації були, з одного боку, батьки, які не задумуючись над тим, чи дитина має потрібну підготовку та відповідний фізичний розвиток, віддавали її якомога скоріше до праці. З іншого, власник та кваліфіковані працівники повинні були самі оцінити здібності учня. Якщо родичі учня з огляду на скрутне матеріальне становище або через власну необізнаність віддавали його на навчання в друкарський заклад, то завданням працюючих було визначити придатність учня до справи. Проте, як свідчила практика, на здібності учня під час прийому не звертали особливої уваги.

Друкарські об’єднання Львова ставили певні вимоги щодо прийому, навчання та екзаменування учня. Наприклад, щоб навчатись на складача, треба було мати здоровий зір і відповідну будову тіла, вік – 14 років. Звертали увагу на знання рідної мови (граматики й орфографії), а також предметів, які викладались у старших шкільних класах. Необхідно було, щоб учень під час навчання в друкарні відвідував промислову школу, яка створювала найкращі умови для подальшої фахової підготовки учнів.

Добре розуміючи, що друкарня не може бути виправним закладом і, відповідно, працівники друкарень не зобов’язані виправляти ті недоліки у вихованні учнів, які батьки не догледіли, або ж бути вчителями і в неуків закладати те, чого вони не навчилися у школі, все ж виражалось побажання, щоб кожен працюючий керувався щодо учнів лише добрими намірами і власною поведінкою старався бути для них прикладом. Кваліфіковані

працівники друкарень повинні бути взірцем для учнів, поводитись гідно, працювати над культурою (“ушляхетненням”) учня.

Проблема унормування кількості учнів (яких було дуже багато) до кількості кваліфікованих робітників теж була гострою у друкарських закладах краю того часу. Існувала думка, що зменшення кількості учнів через деякий час призведе до браку робочої сили, зважаючи на що з’являлись “фабрики учнів”, де на одного–двох працюючих припадав десяток учнів (наприклад, друкарня Поремби). Львівські товариства зауважували, що деякі підприємці тримають учнів для того, щоб поповнювати своє багатство. Діти працювали на рівні з дорослими, отримуючи набагато меншу плату. Після п’яти–шести років такого “навчання”, їх виписували з друкарні. А на їхнє місце набирали нових, ще більше зменшуючи оплату праці.

Власники друкарень проблемам освіти працівників не приділяли особливої уваги. Друкарські спілки вважали це своїм обов’язком, розуміючи, що сьогодні вони готують собі нову зміну, від рівня підготовки якої залежатиме загальний добробут друкарської громади. Найважливішим і найрезультативнішим засобом для розв’язання питання професійної підготовки учнів вони вважали розробку та впровадження приписів для учнів у друкарнях міста. В приписах планувалось окреслити, скільки учнів і на яку кількість працюючих повинно припадати. Товариство розуміло важливість екзаменування під час прийому і виписування учнів. По-перше, не приймали б учнів молодших класів, по-друге, під час практики учні старались би чомусь навчитись, щоб потім скласти іспит. Важливого значення товариство надавало організації фахових шкіл, у яких учні набували б ґрунтовних знань з рідної мови, малювання, математики. Для всіх дітей навчання повинно було бути безплатним. Отже, обмеження кількості учнів, екзаменування їхніх знань і відповідна фахова підготовка під час навчання – це були головні вимоги, які висували друкарські товариства Львова.

Питання учнівства у друкарнях Галичини професійні спілки порівнювали з гордієвим вузлом, який, як у відомій байці Езопа, нікому не вдавалось розв’язати, в цьому випадку товариствам Львова [3, № 3 (1876), с. 9]. Львівські об’єднання закликали використовувати кожен можливість для виправлення цього становища, вказували на необхідність відповідних шкільних знань з рідної мови, історії та інших шкільних предметів, старатись і дбати про те, щоб на навчання приймались учні з кращою підготовкою і вихованням. Відвідування учнями торгівельно-промислових шкіл вважалось обов’язковим.

Для підвищення саме професійного рівня працівників журнал “Czcionka” започаткував у липні 1872 року розділ “Wiadomości zawodowe” (“Професійні вісті”). У ньому подавались різноманітні матеріали та рекомендації, необхідні під час роботи у друкарні. Наприклад, опис нової

машини для зволоження паперу й апарата до бронзування, технологія приладки на пресі та машині тощо.

З огляду на фінансові труднощі видання часопису “Czcionka” наприкінці 1876 року було припинено. Продовженням журналу оголосила себе “Prasa” (“Праця”), що почала виходити у світ у липні 1878 року. Головним редактором часопису був активний член львівських друкарських товариств, згодом відомий політичний діяч Й. Данилюк. Як фаховий друкарський часопис видання існувало лише один рік. З 1879 року журнал став загальноробітничим органом. У редакції цього видання працював Іван Франко [1, с. 3]. На сторінках часопису опубліковано кілька його статей. Два номери (№ 5, 6) з продовженням статті Івана Франка “Kilka słów o pracy” (“Кілька слів про працю”) були конфісковані. Стаття “Nauka i jej stanowisko wobec klas praciujących” (“Наука та її становище по відношенню до робітничого класу”) друкувалась у п’яти номерах часопису (№ 7–9, 11, 12). Деякі дослідники (наприклад, А. Майковська-Алексєвіч [9, с. 121]) відзначають яскраво виражений польський характер львівських друкарських товариств, майже не зазначаючи про участь у них українців. Незважаючи на протистояння між поляками й українцями наприкінці ХІХ ст., усе ж діяльність львівських професійних спілок друкарів слід вважати доволі успішним українсько-польським проектом.

Ще один важливий крок уперед в освітній діяльності друкарів Львова – організація власного поліграфічного підприємства. Друкарня спілки або виробниче товариство, вважали члени львівських об’єднань, є найкращим засобом для піднесення добробуту працівників, кожен з яких зацікавлений у результатах своєї праці, бо є співвласником виробництва, крім цього, це засіб для виховання працьовитості й ощадності, а також можливість для навчання молодих робітників.

Двадцять дев’ятого грудня 1872 року у Львові відбулось урочисте освячення “I Związkowa drukarnia we Lwowie” (“Першої спілкової друкарні у Львові”) [3, № 1 (1873), с. 1]. У 1875 році тут працювало 22 складачі, 1 машиніст, 1 друкар і 6 учнів-складачів [3, № 30 (1875), с. 120]. Цього ж року планувалось закупити ще третю друкарську й одну різальну машини. Друкарня була акціонерним товариством, учасниками якого могли бути тільки члени друкарських товариств Львова. Наскільки зразковим можна вважати цей заклад щодо професійного навчання – важко стверджувати. Навряд чи доцільно вести мову про впровадження якихось нових методик, швидше це була тісна співпраця наставника й учня, зрештою, саме таким вбачали навчання кваліфіковані друкарські працівники Львова.

Отже, у 70-х роках ХІХ ст., зважаючи на кардинальні технічні й технологічні зміни в поліграфічній галузі, змінюються вимоги до освіти працівників друкарень. За відсутності спеціалізованих навчальних закладів з

друкарської справи в Галичині, важливу роль у поширенні освіти серед працюючих відігравали професійні спілки друкарів, зокрема товариства Львова (Товариство поступове львівських друкарів, “Огнище”). Освіта працівників розглядалась в контексті фахової підготовки, акцентувалось на особливому її значенні для працівників як засобі свободи та добробуту. Особливу увагу зосереджували на необхідності освіти для розвитку друкарської справи. З цією метою було організовано власну бібліотеку, розпочато видання фахових часописів (“Czcionka”, “Praca”) та закладено друкарню спілки (“I Związkowa drukarnia”).

До професійних спілок, за даними часопису “Czcionka” (1875, № 30), належало близько 80% працюючих робітників Львова. Тому можна стверджувати про значний вплив фахових товариств на друкарську спільноту 70-х років. Завдяки пропаганді та дієвій реалізації освітніх ідей фахових громадських товариств зріс загальний професійний рівень фахівців, що виявилось у підвищенні якості друкованої продукції. Роботи львівських друкарів неодноразово демонструвались на різноманітних виставках, наприклад, у 1873 році у Відні [3, № 52 (1873), с. 206], та відзначались нагородами.

1. Друкар. Односторінка. Видання з нагоди 50-ліття товариства “Огнище”, присвячене українським друкарським справам. Львів, 1926.

2. *Bober A.* Historia drukarń i stowarzyszeń drukarskich we Lwowie. Lwów, 1926.

3. *Czcionka: Pismo poświęcone sprawom drukarskim.* Lwów, 1872. № 4; 1873. № 1, 52; 1875. № 6, 30; 1876. № 3.

4. *Majkowska-Aleksiewicz A.* Historia drukarstwa Galicji Wschodniej w latach 1815 – 1860. Wrocław, 1992.

5. *Tadeusiewicz H.* “Praca”—dwutygodnik poświęcony sprawom drukarskim (Lwów, 1878) // *Roczniki biblioteczne.* 1976. Z. 3/4. S. 771–786.

6. *Tadeusiewicz H.* “Czcionka”(1872-1876) – pierwsze czasopismo drukarskie w Polsce // *Roczniki biblioteczne.* 1977. Z. 3/4. S. 749–799.

**EDUCATIONAL ACTIVITY OF LVIV TRADE UNION PRINTERS IN
THE SEVENTIES OF THE 19TH CENTURY**

Olha Paliukh

*Lviv Stefanyk Scientific Library of the National Academy of Sciences of Ukraine
Stefanyk Str., 2, UA-79000 Lviv, Ukraine*

The paper considers some trends of educational activity of Lviv trade union printers. It analyses their influence on printing community in the 70-ies of the 19th century.

Key words: vocational training, trade union printers, professional journal, polygraph educational institution.

Стаття надійшла до редколегії 01.09.2003
Прийнята до друку 28.01.2004